

25817

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
І ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ
МІСЯЧНИК

~~112~~

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА КДУ
Інв. № 173754

№ 4—5

КВІТЕНЬ

1924

ТРАВЕНЬ

59

05 (47.714) «1924»=91.79

Друкарня-літографія
КНИГОСПІЛКИ
Харків, Нете-
ченська
на бер.,
№ 14.

Д. У. Д. Харків, № 8477.
Зам. № 3233.

Р24651

З М І С Т

Стор.

А. Лісовий—Туди,—у Францію	1
В. Алешко—Та-серп	2
М. Чернявський—На березі морському	3
О. Лан—Червоний промінь	15
О. Лан—Комісарська мати	15
Г. Шкурупій—Романси баналі	16
А. Головка—Зелені серцем	17
Д. Полонянка—** Поезії	50
В. Гадзінський—Донбас	51
Ю. Топко—Син сьогоднішній	53
П. Усенко—Дівоча	58
В. Шопінський—«Shpris my home»	59
С. Бен—Клаптик неба	63
Н. Щербина—Напад на станцію	64
М. Сухицький—Підійшла так несміливо	65
Д. Тась—В туманах	66
Х. Алчевська—Ганні Хоперській	69
С. Я—ко—Безробітний інтелігент	70
Й. Бехер—Ленін. Перекл. Л. Пйонтек	82
Й. Бехер—Підготовка. Перекл. Д. Заул	83
М. Равич-Черкаський—Ленін і національне питання	84
Проф. М. Плевако—Шевченко й критика	108
Акад. Д. Багалій—О. О. Потєбня	143
В. Краснов—«Пасквільний Комітет»	160
П. Височанський—М. П. Баллін—піонер української кооперації	178
І. Омельченко—Колективізація в сільському госпо- дарстві на Україні	185
Г. Тисяченко—Початок друкарства на Україні	206
М. Кравчук—Простір, час, матерія	226
І. Ткачук—Невідкладне завдання	245
О. Синявський—Мова творів Гр. Сковороди	248
П. Христюк—Соціальні мотиви в творчості М. Хвильового	256
М. Доленго—Трагедія непотрібної трагичности	264
Хроніка	273
Бібліографія	291
Книжки, надіслані до редакції	312

О. СИНЯВСЬКИЙ

Мова творів Гр. Сковороди.*)

Хоча мова творів Сковороди XVIII ст. і не становить особливого інтересу для історії українського язика взагалі й зокрема книжного, проте ж не можна не зупинитися на ній вже через те тільки, що вона часто видається читачам його творів далеко не тим, чим є справді. Принаймні останніми часами у Харкові виявляється доволі поширений погляд на мову Сковороди, як на досить чистий «русский язык» XVIII ст. Так, акад. Д. І. Багалій у своїй великій (ще ненадрукованій) монографії про Сковороду висловлює твердження, що мова творів Сковороди, особливо його філософичних трактатів, це майже зразковий «русский язык» тих часів і навіть нагадує язик протопопа Аввакума. На одному святочному вечорі пам'яті Сковороди навіть розбиралось питання, «почему Сковорода писал по-русски». Цитати з його творів передаються в сучасній російській транскрипції: «Проживи хоть триста лет, проживи хоть целый свет»... (див. «Вісти» ч. 274 за 1922 р.).

А проте, нам здається, такі погляди й висновки не відповідають дійсності, не визначають справжнього характеру й ества справжньої мови творів Сковороди. Мову Сковороди, як мову й усякого письменника, не можна відірвати від ґрунту, від оточення, від епохи. Отже, щоб правильно визначити язикові прикмети творів Сковороди, насамперед треба правильно визначити язик оточення доби Сковороди, тоб-то 2-ї половини XVIII ст.

В історії української книжної мови дуже помітними, можна сказати, епохальними явищами є граматика Мелетія Смотрицького, що з'явилась у першій половині XVII ст. (1619 р.) та Енеїда Котляревського (1798 р.). Граматика М. Смотрицького аж до самого кінця XVIII ст. була ніби катехізмом літературної мови на Україні. Сама назва цієї граматики («словенська») вже показує, що основою її була не народня тогочасна мова, а старо-слов'янська, жива ж українська мова тих часів входила лише як домішка, і то, головним, чином несвідомо для самого автора. Ще більше цієї домішки входило в книжну мову в пізніших авторів, але основні засади граматики М. Смотрицького, а саме історично-етимологічний правопис у цілій низці випадків (вживати букву *ѣ*, розрізняти *ы* и *и*, то-що) та чимала кількість давно вже вимерлих у живій народній мові форм і слів залишалось непорушно, як основа книжної мови, аж до самого Котляревського. Правда, мова різних українських письменників XVII—XVIII ст. що до ступеня її наближення до мови народньої досить не одноманітна: у одних народніх елементів більше, у других менше, але ні в кого нема

*) Статтю цю написано й зачитано на урочистому зібранні науково-дослідчої катедри язикознавства в Харкові в грудні 1922 р. Друкується вона тут без ніяких змін у тексті.

послідовно проведеної тенденції писати простою мовою, хіба тільки крім несерйозних, ніби не зовсім і літературних, як на погляди тодішніх книжників, творів-жартів, як інтермедії, сатири, пісеньки. Та навіть і там не знаходимо цілком чистої народної мови, і там є прослідки отієї словенщини, хоч уже відчувається стихія народної мови, як основи. І цілком вірне спостереження дослідника мови тих часів, що «большею частью ученость писателя обратно пропорциональна народности его речи»¹⁾. Той же дослідник каже, що «Многое зависело также от предмета речи: чем дальше он отстоял от жизни, тем меньше считалось возможным говорить об нем обыкновенною речью»²⁾.

Таке становище книжної української мови було аж до Енеїди Котляревського.

Але «Словенска Грамматика» М. Смотрицького регламентувала книжний «язык» не тільки для українців, а також і для інших слов'ян, що так само почасти свідомо, а головним чином несвідомо вносили в свою книжну мову прикмети своєї народної мови: так розвивались, напр., слов'яно-російська (московська), слов'яно-сербська книжні мови. Не в один час і не з однаковою рішучістю наступив перелом у цих усіх книжних «языках» у бік наближення до живого народного «языка». В українського народу він наступив із виходом Енеїди (1798 р.), і наступив так рішучо, що всяка орієнтація на «Словенску Грамматику» Смотрицького, на слов'янський «язык» після цього стала ніби анахронізмом, унеможливилась, крім хіба де-чого з старого правопису, що, як побачимо далі, не вивітрився ще довго після Котляревського. Широко, твердо, сміливо засновано літературну мову на базі народної мови—те, що, сказати б, контрабандою раніш проскакувало в книжний «язык», хоч іноді й у довільній дозі, тепер нараз становиться основиною його, майже без усяких прослідків тієї специфічної слов'янщини. Що ж до мови російської, то тут не так рішучо, але на півстоліття раніш Ломоносовим уперше виріжнено елементи його від словенщини і дано новий напрям розвитку книжної мови по лінії наближування до народної стихії, і визначено, між иншим, дійсно характерну прикмету «русского языка», його «отменную приятность», як каже Ломоносов—московське акання. Але жадна із нових слов'янських літературних мов не засвоїла стільки отих слов'янських елементів, як руська—це навіть тепер, а у XVIII ст. їх, певна річ, було ще більше.

Усі оці факти мають велике значіння для розвитку української літературної мови в XVIII ст. і зокрема для характеристики й розпізнання мови Сковороди. Важкі соціально-політичні умовини буття українського народу в XVIII ст. водночас із указаним напрямом розвитку літературної російської мови, даної Ломоносовим в середині століття, внесли в розвиток книжної української мови XVIII ст. ніби розклад, принаймні дуже знесилили її. Я кажу про широку хвилю денационалізації українських верхніх верств суспільства, особливо нововипеченого дворянства й духівництва. Вступом до цієї хвилі була доба Славинецького, С. Прокоповича й інших перекинчиків після-хмельниччини, але ж ці «черкасишки» були тоді культуртрегерами на Москві і підлягали русифікації хіба що стихійно, після Ломоносова ж, а надто з часів цариці Катерини II і починається вже

¹⁾ П. Житецкий. «Очерк литературной истории малорусского наречия в XVII в.». Ст. 53.

²⁾ Ibid.

справжнє винародовлення української інтелігенції, свідоме переймання звичаїв і мови російської освіченої верстви. З середини того століття починається низка вже цілком свідомих перевертнів, що не то що стихійно підлягають впливам московської культури й мови, а свідомо переймають їх, свідомо цураються свого, свідомо й напружено прагнуть стати «руськими», особливо що-до мови, саме тоді, як уже зауважено, поставленої на ґрунт народньої московської.

З тих ото часів починається та живуча й плодюча порода українських (gente) лицарів російської літератури й науки, як Рубан, Козицький, Ів. Хмельницький etc.

Отже, на Україні в 2-ій половині XVIII ст. було вже дві книжні мови: одна частина культурніших верств суспільства просто приставала до «русского языка», друга ж продовжувала старо-українську традицію, вживаючи отієї слов'яно-української мови, культивованої до середини століття київською академією. При цій останній слов.-укр. книжній мові, як уже сказано, пробивався неспілий струмок народньої мови, але тільки в творах несерйозного значіння.

Літературна діяльність Сковороди, таким чином, якраз припадає на те найтяжче півстоліття—другу половину XVIII ст., коли ще не виступив Котляревський з народньою літературною мовою, а з другого боку, коли саме зачалось викорінювання тієї слов'яно-української книжної мови, особливо за мітрополіта київського С. Миславського, колишнього товариша Сковороди по київській академії. Миславський цей являється якраз характерним представником тих, що так пильнували винищити всякі просліди української мови як у себе, так і скрізь, куди тільки простягалась їх влада і вплив¹⁾.

З цього ж півстоліття, до речі, з'являються й порадики для вивчення російського літературного «языка», препаровані якраз за-для українців, як от «Правила о произношении российских букв» 1772 р., «Краткие правила русского правописания... по свойству украинского диалекта для употребления малороссиянам дополненные» (1782 р.)²⁾, «Краткие правила русского правописания» Россинского, що вийшли в Харкові 2-м вид. 1818 р. «к здешнему краю приноровленные». І з цих «Правил», і з самих пам'яток тогочасної тієї слов'яно-української мови, і з де-яких інших указівок добре знати характерні українські прикмети тієї мови. Найважливіші з цих прикмет, це звукові властивості української мови, що, проймаючи собою всю мову, надають і надавали тоді їй своєрідности, особливо при зіставленні з північними сусідами. Це, по-перше, вимова *ь* за *і*, по-друге, однакова вимова старих *ы* й *и*, по-третє тверді приголосні перед *е* (небо...), по-четверте ствердіння губних (*б, л, в, м*—кров, п'ять...), по-п'яте особливе *л* (середнє між *л* і *ль*—сильний, скільки...).

Можна говорити ще про де-які звукові прикмети тієї книжної слов'яно-української мови, як от ствердіння *р*, дзвінкі приголосні у визвуці й перед глухими (дуб, рибка, а не дуп, рипка...). то-що, але то вже прикмети другорядні, менш характерні якраз для староукраїнських пам'яток мови.

1) С. Єфремов. Історія українського письменства, вид. 3, ст. 121-124. П. Житецкий. Энеида Котляревского и древнейший список ее («Киевская Старина» за 1899 г., ноябрь, ст. 133).

2) П. Житецкий. Энеида Котляревского и древн. список ее. («Киевск. Стар.» за 1899 г., декабрь, стор. 200-292).

Усі ці прикмети дуже давні, де які споконвічні (як, наприклад, тверді приголосні перед *е*, і так чи інакше, в більшій чи меншій мірі відбиваються в пам'ятках мови українського походження, ще за довго до граматики Смотрицького, а в XVII—XVIII ст. ст. такі речі, як читати *ь* за *і*, однаково вимовляти правописні *ы* й *и* (майже всяке) були вже цілком усталеною традицією й предметом шкільного навчання (на подоби *ь-е* московської мови). А позаяк в українській живій мові де-які історично етимологічні *и* і треба вимовляти за *і* (примір., молитє, спите—моліте, спіте...), здебільшого ж старе *и* злилось із старим *ы*, а правописна традиція, регламентована граматику Смотрицького, вимагала того, щоб на письмі розрізняно *ы-и*, *и* й *ь*, то й не диво, що в тогочасних пам'ятках зустрічаємо змішування, плутання, тих літер, а іноді навіть дивовижне з погляду історично-етимологічного правопису вживання їх, як, напр. двѣрь (двір із дворѣ), дзѣвѣнь, —і це зовсім яскраво відбиває значіння *ь*, як також і в таких чужих словах, як от мѣнута, комѣсарѣ, то-що.

Та все ж, як уже й зауважено, такі написи (помилкові) є ніби винятки до основи історично-етимологічної, основи настільки закоренілої в українській традиції, що навіть і після Котляревського ще довго вона не вивітрилась, і, напр., Шевченко (що грамоти вчився «у дяка») раз-у-раз вживає *ы* й *и* для того ж самого звука: виросла, вбила, дивуюця... (автограф Лілеї), а *и*, крім того, й для *і*, поруч із останнім: царивного, цвितѣ, лілеи... (ib.); а проф. української мови О. Огоновський в кінці минулого століття ще писав етимологічно *ь*, *ы* *и*, то-що.

Про таке значіння в старо-українській книжній мові *ь*, *ы*, *и*, то-що свідчать і польські або латинські транскрипції українських текстів. Ось, наприкл., переді мною книжечка мабуть XVIII ст. під назвою «Ministrantura do służby bożej», де надруковано польськими літерами церковний текст для українців, де етимологічне *ь* передається літерою *i*, етимол. *ы* й *и* літер *u*, перед *е* тверді приголосні, то-що: kripkyi, piśń, tebi, pomyłui, wockłyknem, bezhriszna, nerazdiłnuii, wsefennuii, pomysłyenyia (скрізь тут польське тверде л)...

А ось що кажуть про це ж вищезгадані «Правила о произношении российских букв» 1772 р.: «Малороссіяне *и* и *і* произносятъ без разбору во всѣхъ словахъ, какъ *ы*, весьма не исправно. Напр., спасеніе выговариваютъ спасеные... Также нѣтъ у нихъ различіа въ произношеніи между былѣ и билѣ. Ибо они какимъ букву *ы*, таким и буквы *и* и *і* голосом произносятъ». (ст. 9) «Малороссіяне... *ь* произносятъ какъ *и*, напр., челоуѣкъ, мѣсто выговариваютъ челоуикъ, мисто» (ib., ст. 12). «Въ Малороссіи въ выговорѣ сихъ буквъ (річ іде про *ѣ* і *ѡ*) никакого не имѣютъ разбору... Напр., должно произносить похвальный, а не похвалъный, сіятельный а не сіятелный, молва, а не мольва...» (ib., ст. 13). Тут, як бачимо, відмічається характерне українське середнє *л*.

Що ж до твердих складів із *е*, то з цих «Правил» навіть бачимо, що вони признавались за зразкові і для московської мови (очевидно під впливом українських учителів попередньої доби): «Малороссіяне... букву *е* произносятъ исправно, говоря: сердечный, небо, а не сіердіечный, ніебо» (ib., ст. 7). Отже, ясно, що народного українського колориту старо-книжній нашій мові надавали не стільки народні форми, слова, вирази, що проскакували здебільшого лише спорадично, як саме наведені й інші дрібніші фонетичні прикмети, що справді пронизували всю мову, укранізуючи навіть зовсім чужомовні слова й речення. Наслідком цього виходила досить

сороката, конгломератна й чудна, як на наш смак, мова з такими покручами, як тобі, свідітельство, болш, ходил, зложочение...

Уже зазначено, що процес систематичного обмосковлення українських книжніх верств розпочався з середини XVIII ст., отже коли саме Сковорода починав писати.

З цих часів уже підупадає та слов'яно-українська книжна мова до такої міри, що в київській академії вже не з'являється жадного видатнішого твору, писаного тією мовою. «Тем не менее вне академии эта речь не скоро еще вышла из употребления. Во второй половине XVIII в. она даже имела сильного представителя в лице известного философа Г. С. Сковороды¹⁾».

І справді, ближче ознайомлення з мовою творів Сковороди цілком підтверджує загальний зміст цієї заяви.

Вихований в київській академії в часи розцвіту там старо-української книжньої мови, свідомий ворог усякого перемашування себе в «несродную статью», Сковорода й мовою своїх творів був органічним витвором старо-української культури, продовженням української літературної традиції, — певна річ, з де-якими своєрідними особливостями. Слов'янська стихія в лексиці й формах у мові Сковороди кидається в вічі в усіх його творах (розуміється, не латиною писаних) і навіть у самих назвах їх. Численні уривки з біблії й християнських письменників слов'янської редакції, цитовані Сковородою, як свідчить авторитетний знавець рукописів його В. Бонч-Бруєвич, «самым тщательным образом²⁾» часто-густо в мові нічим не відрізняються від мови самого Сковороди. В другу чергу, другою стихією мови його творів виступають українські ознаки, особливо ж фонетичні, що так само кидаються в вічі вже з самих заголовків, ілюструючи собою вищеподану характеристику старо-української книжньої мови (л читалось за і, то-що), як от, наприкл., «Израилскій змій» (з українським середнім л), «Разглаголѣ о древнемъ мырѣ» (слово «мырѣ» Сковорода так пише дуже часто), «Букварѣ мира», «Убогій жайворонок», присвячується один твір «Ковалѣнскому» (Ковалінському) й инш. При цім слід зазначити, що в виданнях творів Сковороди чимало якраз характерних українізмів його автографів стерто «общерусским» правописом. Це як у ювілейному виданні під ред. Д. І. Багалія (1894 р.), так і — ще в більшій мірі — в виданні В. Бонч-Бруєвича (1912 р.). Виявляється це при перевірці надрукованих текстів «Израилского змія» з автографом останнього, що ним міг користуватись підписаний. У цім автографі, як і в інших творах, відомих мені вже з друкованих видань, в тій чи иншій мірі відбиваються раніш указані фонетичні ознаки української мови. Так, в рукопису «Израилского змія» дуже часто пише Сковорода л замість етимологічного ль (після голосного перед приголосним): хмѣльное, ползѣ, свидѣтельствующая, колцѣ, большой, телца, кадилница, евангелскій... також історіального, морального, циркульна... Навпаки, ль замість л: дольжно. Отвердіння губних відбивається в таких написах, як: пняѣ

¹⁾ П. Житецкий. Энеида Котляревского и древн. список ее. («Киевск. Стар.» 1899 г., ноябрь, ст. 136).

²⁾ Собрание сочинений Г. С. Сковороды, т. 1 с биограф. Сковороды М. И. Ковалинского, с заметками и примечаниями В. Бонч-Бруевича. Стр. XI («Материалы к истории и изучению русского сектантства и старообрядчества. Под ред. В. Бонч-Бруевича. Выпуск V»).

(п'ян), обявляя (об'являя), «обязанного у окна червленою веревкою» (об'язаного), ровь, голубь, любящая, любля, съ вѣтвами, седмъ. Змішується в автографі й *и* з *и*: разрывающий, раздырается, крыльцо, философи (а поруч: софы), крилатымъ (часто), «пожертвое ими». В друкованих творах ця прикмета зустрічається дуже часто: «не одним», тѣлышко, зарито, бѣсышка, унилые, выриль, юристи (називн. відм. множ.), смотрымъ, гризущая, бикъ дикий... навіть диспутъ, медицина, урыналь... Дуже часто зустрічаються й випадки, що свідчать про отвердіння *р*. Ось приклади з автографу: государъ, вихромъ, звѣрка, горкое, «чрезъ чуръ», «тма и вечеръ» і инш.

Менше зустрічається в автографі змішування *л*—*и*: оприснокъ, по привитаньи (не так характерні «въ семь... дни», на землѣ—на земли, мѣлочъ). Змішування ж *л*—*е* нема. Єврейське слово «вѣ» ледви чи про що свідчить, бо Сковорода записав його з других рук («Сказуютъ, что въ еврейскомъ...»). В друкованих творах значіння *л* як і можна ілюструвати такими прикладами: личебная наука, обидиль, повлизали (і поруч повлѣзали), помедлѣвъ, оприсноки, вѣтійствовали, «ти которіи», «камень твердый и щѣльный» (у вид. 1894 р. надруковано «и іщѣльный», очевидно помилково) свитовая, поспишаешь і инш. Про це ж свідчать і етимологічно правильні написи летѣти—лѣтати, пѣсокъ, мѣлкій, то-що. Навіть спорадичне явище української мови відбилось у мові Сковороди: медвѣдь (завжди так), але медвежая. В одному листі, писаному латинською мовою (до Ковалінського), прізвище Білозір Сковорода написав *Biłozog* (див. вид. під ред. Д. І. Багалія, 1894 р., лист 21). Транскрибуючи грецькі слова, Сковорода звичайно передає грецьке *αι* та *η* (двозвук *ей* та *е* довге) літерою *и*, але іноді пише замість останнього *л*: алиѳія, сиринъ, навклиръ... але автаркѣя, планѣта (з друков. творів).

Що ж до складів із звуком *е*, то хоч і нема безсумнівних прямих доказів за чи проти того, що вони були в мові Сковороди якраз тверді, але ледви чи може бути це сумнівним як із огляду на інші яскраві прикмети належності її до старо-української книжної мови, так і з огляду на одне посереднє посвідчення. Ледви чи можна припустити засвоєння московських пом'якшених складів з *е* без одночасного засвоєння переходу *е* в *о* під наголосом перед твердим складом та у визвучі (тоб-то идѣт, береза, все...). Проте ж Сковорода склади *льо*, *рьо*... звичайно пише *лю*, *ріо* (іноді *льо*, *рьо*), причім ці випадки майже завжди трапляються в запозичених словах: в автографі «Израилского змія» тільки двічі: цыпліонокъ та еіо (=ії), в друкованих творах: вріошъ, «въ серіодкѣ», полніохонька, поіютъ, «голъ да весіолъ», всьо, «говорять и великороссійцы: летала высоко, а сѣла не далеко» і инш. В таких же випадках як «безъ мертвыхъ озеръ» подібних написів нема. Отже й вимовляв, певна річ, їх Сковорода так, як вимовляє ці слова українець і тепер.

З інших фонетичних прикмет української народної мови, що відбилися у творах Сковороди, відмічу такі. Чергування в-у: успокоивающія, вдодъ (автогр.), успокоение, успокоились... (друков. твори); *я* з *е*: за здоровья (автогр., зустріч й у друк. твор.), причім в цім випадку іноді навіть подвоюються приголосні—въ зеллѣ, на голляхъ, зъ орання... (друк. тв.), міна *е* на *о* після піднебінних: звѣрочокъ (автогр.), камушокъ, чужостранныхъ, чолнокъ... (друков. тв.); відпадання голосних у визвучі: дымящаясь, находящеесь... (автогр.), чтось, нѣчтось, меньш, больш,

взглянь, не рушъ, «что хочъ»... (друков. тв.). Крім цих і інших ще дрібніших звукових прикмет-українізмів, у мові Сковороди знаходимо досить багато й українських форм, слів, виразів, синтаксичних властивостей, і то не тільки в його літературних творах, а й у філософічних трактатах. Наприклад: чія, нічіихъ, птичье, тая, тую, крѣпша вѣра, на ню, собачою охотою, медвежая пословица, не испытуймо, поздумаймо, поудержмо (дуже часто), дѣлатимется, желе, пектися, могти, вѣжъ, чоловікови, дуракови, дитина, очеретъ, тулубъ, заплутанный, метеликъ, добродѣйко!, живое сребро (ртуть), съ двома, плечима, учинокъ, цапъ, «отъ которыхъ... честнѣе глиняная посуда», «двадцать лѣтъ съ излишкомъ», «учу свои дѣти», «онъ видитъ медвѣди и слоны», «прелщаешь старыхъ, младых и дѣти» і багато інших (в усіх творах).

Із «язикових» прикмет української мови в творах Сковороди не зустрічається найголовніша ознака її—це *i* із *o*, що й у інших письменників XVII—XVIII зустрічається не густо, а іноді також зовсім не зустрічається¹⁾. Третьою складовою частиною мови Сковороди являються «руссизми», особливо помітні в творах пізніших. Цей елемент виявляється головним чином у лексиці його: давича, опытъ, мальчикъ, брюхо, цыплюнокъ, очень, полніохонька, врюшь і инш. Але разом із словами московської мови Сковорода засвоїв де-які й форми її, а одну з них навіть вживає майже цілком послідовно, це *і*, *к*, *х* замість *з*, *ц*, *с* в місцевому й давальному відмінкові однини речівників: въ горячкѣ, о богѣ, въ шелухѣ... Інші форми зустрічаються поряд із тогочасними книжними українськими, це такі, як львиной ровъ, вредной жаръ... (звичайно сонечный свѣтъ, другій примѣръ...), чево, севодня... (звичайно седмаго дня...), сильные, крѣпчае... (частіше, сильнѣе...), оконцо, мнѣнійцо... і де-які інші. Певно й такі запозичення офарблювались у Сковороди українською фонетикою, як свідчать про це такі написи, як «мылае», хоч можливо, що іноді він їх переносив у свою мову живцем, як от «нечево» (автогр.). Але основна маса форм (як і лексики) в мові Сковороди традиційно слов'янська, регламентована граматиною Смотрицкого. Сюди відносяться такі форми, як дієслова з *л*: ходилъ, былъ... [також полный, болванѣтъ (бовваніе)...]; тверде *ц* у закінченнях: отецъ, телца, любомудры...; ть у дієсловах: ходить, берутъ..., хоч ця форма могла бути й народньою (такі закінчення в говірках Полтавщини широко розповсюджені); дієприслівники на—я: убѣгая, любля...;—*іе*,—*ія* в прикметниках множини: «богомъ потченныя сѣни, куши и шалаши отъ... вѣтвей сплетенные», «священныя хлѣбы» й инш. (з автогр.), де часто Сковорода пише й —*ыи* (освященными *ib.*). І інші.

Єсть іще один помітний складовий елемент мови Сковороди—це вплив чужих, не слов'янських мов. Позначається він у доволі численних варваризмах, античного й західно-європейського походження, особливо ж помітний вплив латини на синтаксис мови Сковороди. В словоладі, надто в уставних елементах речення між підметом і присудком та прикметниковим додатком і речівником завжди відчувається чужомовний дух: «вѣчно бы онъ за мырскою со Ёзоповымъ псомъ гонялся суетою», то-що. Трапляються й інші латинізми, як от називн. відмін. замість родового: «при

1) Все ж таки проф. П. Бузук наводить слово *мій*, що зустрічається двічі у Сковороди. (Див. «Пам'яті Г. С. Сковороди» (1722—1922), ст. 66).

трапезѣ не была критика», а то й *accusat. cum infinitivo*: «казалась тысячу разъ быть въ рукахъ» і инш.

Усі ці елементи мови творів Сковороди в тій чи іншій мірі властиві тогочасній літературній українській мові. Але, зіставляючи його мову з мовою інших українських письменників XVIII ст., бачимо де-які особливості її проти останньої, а саме:

1. Маючи, як і інші, в основі своєї мови слов'янську стихію, Сковорода дужче проти інших додержувався історично-етимологічного правопису.

2. Макароничність книжної української мови XVIII ст. взагалі в мові Сковороди набуває двох характеристичних прикмет: а) замість полонізмів у книжній мові першої полов. XVIII ст. в мові Сковороди з'являється домішка русизмів, найпаче під впливом слобожанських письменних людей, і б) як поліглот і філософ Сковорода потребував висловлювати силу понять і відтінків їх (в «Израилскому змії», наприклад, він говорить про різнозначність слів «жизнь» і «житіє») і тому вносив у свою мову більше чужих слів і новотворів, упідлегнюючи проте їх українській фонетиці.

Загалом же його мова була доволі типовою книжною українською мовою XVIII ст. Бачили ми це з розгляду самої мови його творів, бачимо це й із «язикової» самосвідомості Сковороди, коли він свій «малоросійській діалект» ніколи не відриває від України і ні з якою іншою мовою не плутає.

Свідчить про це й учень Сковороди Ковалінський, пишучи, що Сковорода в письмі «употреблял иногда малоросійские наречия и правописание, употребляемое в произношении малоросійском».